

яких можна зустріти як в архаїчних і традиційних культурних світах, так і — особливо — в культурах Сходу [9]. У цьому виявляється неоднорідний, різнобарвний характер глобальної цілісності.

Разом з тим у світі відбувається становлення єдиного (в розумінні одного) простору, тобто діють тенденції, що ведуть до однорідності. Особливо це стосується деяких сфер і галузей соціальної практики. Проте ці тенденції не відмінюють соціальної різноманітності, а також самотності культур і цивілізацій. Таким чином, можна сказати, що, універсалізуючи одні аспекти і локуси взаємодії, глобалізація дає простір розмаїттю інших аспектів і локусів. Тому справедливою слід визнати основну антиномію світобачення у дослідженнях — «світ єдиний і не єдиний», яку треба розуміти в тому сенсі, що світ єдиний в одних відносинах, насамперед у своїх постіндустріальних економічних зв'язках і поєднаній з ними глобальної культури, але він не єдиний (і чи навіряд у найближчій перспективі стане єдиним) у цивілізаційному устрої.

В статье рассматриваются тенденции, проблемы, которые касаются понятий мировоззрения и межкультурного общения и которые возникают под влиянием формирования современных глобализационных процессов.

Ключевые слова: глобализация, глобальная общность, межкультурное общение, культурный плюрализм.

We discuss the tendencies and problems tied with worldview and intercultural communications, which appear under formation of modern globalization tendencies.

Key words: globalization, global community, intercultural communications, cultural plurality.

Література

1. Общественная мысль развивающихся стран. — М., 1988. — Гл. 12.
2. Зарубина Н. Н. Социокультурные факторы хозяйственного развития: — М. Вебер и современные теории модернизации. — СПб., 1988.
3. Huntington S. The clash of civilizations and remaking the world order. — N.Y., 1996. — P. 78.
4. Robertson R. Mapping the global condition: Globalization the central conception // Theory & Cultures and Societies. 1990. Vol. 7. № 2–3. — P. 8, 28.

5. Долльфус О. Система Мир // Мировая экономика и международные отношения. — 1995. — № 6. — С. 77.

6. Див: Ерасов Б. С. Модернизация культуры или «культурный империализм»? Об изучении на Западе западного воздействия на культуру развивающихся стран // Критика концепций зависимого развития. — М., 1985.

7. Чешков М. Выбор темы и некоторые вопросы методологии // Мировая экономика и международные отношения. — 1995. — № 1. — С. 7.

8. Див.: Чешков М. Целостность мира через призму общенаучного знания // Международная экономика и международные отношения. — 1995. — № 1. — С. 65.

9. Див: Ерасов Б. С. Концепции культурной самобытности в странах «третьего мира» // Вопросы философии. — 1971. — № 11. — С. 40–51.

Н. Д. Ковальчук,

доктор філософських наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ АНТРОПОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ ЛЮДСТВА

У статті аналізуються основні причини антропологічної кризи ХХ століття в контексті глобальних змін під впливом науково-технічної революції, а також пропонуються шляхи виходу з нього, спираючись на ноосферну концепцію і на концепцію формування особистості.

Ключові слова: антропологічна криза, науково-технічна революція, ноосферна концепція, особистість.

Кінець тисячоліття стимулює підбиття підсумків усієї попередньої історії. Вражаючи досягнення науково-технічної революції, особливо в розвинутих країнах, за висловлюванням В. Гейзенберга, є тільки засобом зробити пекло більш комфортним для проживання. Адже техніка вирішує проблеми, які ж й сама створює. І серед цих проблем, на передній план висувається проблема антропологічної кризи людини, яка має планетарний масштаб. Для вирішення цієї проблеми антропологічної кризи людині необхідно передусім усвідомити негативні наслідки впливу людини на природу, соціум і культуру. Розгляд цих питань і зумовлює актуальність поставленої проблеми.

Різні аспекти проблеми антропологічної кризи були досліджені вченими Р. Гвардіні, К. Ясперсом, А. Печчеї, Г. Парсонсом, С. Кримським, М. Мамардашвілі, М. Моїсєєвим та ін.

Метою статті є аналіз антропологічної кризи у планетарному масштабі та значення в цих умовах формування особистості. Для досягнення цієї мети потрібно вирішити такі завдання: 1) показати вплив негативних факторів науково-технічної революції на формування антропологічної кризи, 2) усвідомити значення теорії В. І. Вернадського про ноосферу для подолання антропологічної кризи; 3) взяти курс на формування особистості як монадного утворення.

Відомий італійський культуролог Р. Гвардіні писав, що «дикість» відбила відчуття кризи людської цивілізації III тисячоліття такими словами: «Дикість в її первинній формі переможена: навколишня природа підкорилася нам. Знову вона з'являється всередині самої культури, а стихія її — те ж саме, що перемогло первинну дикість: сама влада». У цій новій дикості відкриваються стародавні безодні первинних часів. Всепоглинаючі на своєму шляху джунглі стрімко розростаються. Усі чудовиська, усі жахи п'їтьми навколо нас. Людина знову стає обличчям до хаосу і це тим страшніше, що більшість людства нічого не помічає: усюди працюють машини, заклади функціонують, науково освічені люди безупинно говорять» [1, 115].

Думка Р. Гвардіні є одним із свідчень того, що в сучасній філософії характеризують як антропологічну катастрофу. Цей термін означає сукупний результат усіх негативних наслідків людської діяльності у сфері оволодіння природою і суспільним розвитком.

Науково-технічний прогрес обернувся технічною кризою, наслідки якої складно прогнозувати. Потужний розвиток науки призвів до термоядерної війни. Крах в середині другої половини XX ст. всередині злочинних держав (К. Ясперс) перетворив на норму геноцид і кривавий терор по відношенню до громадян, і тим самим було завдано найвідчутнішого удару по людській екзистенції.

Означена антропологічна криза має у сучасному світі специфічне усвідомлення. Як підкреслює відомий український філософ С. Б. Кримський: «якщо початок першого тисячоліття історії відбувся під знаком очікування Месії, якщо початок другого тисячоліття у західнохристиянському світі ознаменувався есхатологічними пророцтвами кінця світу, то напередодні третього тисячоліття вона визнається багатьма як кінець історії» [2, 20]. Наприкінці другого тисячоліття світова історія почала набирати рис фінальності.

Саме в цей час гамлетівське питання «Бути чи не бути?» адресується всій цивілізації у вигляді питання: бути чи не бути майбутньому?

В останній чверті XX ст. посилилася концентрація шкідливих впливів у соціальній психології. І таким чином, що тероризм, націоналізм, расизм, еротизм та ін. набувають демонічного забарвлення.

До початку третього тисячоліття людство в принципі використало більшість можливих ідей проєктів, утопій, досягнень соціального щастя людей і усвідомило їх слабку реалізацію. Історія дедалі наполегливіше свідчить про безпорадність в її горизонтальному вимірі прогресу як шляху надбання абсолютних цінностей. З-поміж важливих питань, що їх поставила історія на рубежі третього тисячоліття, істотного значення набуває проблема лімітів практичної діяльності. Ця проблема говорить про себе не лише теоретично, а й практично. У другій половині XX ст. людство накопичило таку масу мертвої матерії, що вона перевищує обсяг відходів виробництва за всю світову історію. Наразі індустриальні потреби ведуть до того, що з надр планети на її поверхню викидається щороку 100 млрд т сировини, з яких тільки 1–3% переробляються у продукт, а 97–99 млрд йдуть у відходи.

За підрахунками економістів вже з початку третього тисячоліття кількісні параметри перетворення речовини планети у відходи, мертвої матерію можуть досягти 300 млрд т. А з такого кількісного показника починається агонія природи, повне порушення рівноваги природи у взаємодії людини з навколишнім світом. Така виробнича практика має певні межі, до яких нині і підійшла світова історія.

У соціальних моделях світового економічного розвитку вчені Римського клубу, які починаючи з 1972 р., ставили питання про межі кількісного зростання виробництва, достатньо обґрунтовано висувують певну соціально економічну стратегію людства. Проблема полягає в тому, що в розвинутих капіталістичних країнах, де проживає усього 13% населення планети, використовується 70% її міжнародних ресурсів, які не відновлюються. Ще більш показовим у цьому сенсі є ситуація в США, де при населенні, що становить 6% людства, використовується 40% світових ресурсів.

Необмежений прогрес споживання матеріальних благ веде людей, врешті-решт, до «споживання людей самих себе», оскільки однобічний культ матеріально споживальних цінностей деформує й збочує духовну природу людини та її людські якості. Це призводить до екзистенційної катастрофи втрати сенсу життя, зростанню кількості самовбивств, зловживань наркотиками. Такий культ

споживання веде до існування «за принципом свині», тобто вимоги збільшити розміри й обсяг усього матеріально корисного.

У контексті поставлених проблем одним із основних питань сучасності є питання не як змінити людину, а як, за висловом А. Печчеї, «як жити «не гублячи самого себе; як жити не гублячи природу; як жити, щоб зберегти минуле (традиції, культуру); як жити, щоб не вступати в конфлікт з іншими спільнотами людей» [3, 56].

Людство впритул підійшло до червоної риски, яка демаркує буття і небуття. За цих умов виникає нова, за словами М. Моїсєєва, філософія небезпечного рубезу, усвідомлення того, що людина не може робити з природою те, що їй заманеться. Вона тільки відображає кульмінацію у розвитку процесів самоорганізації існуючого. Продовженням відповіді на поставлену проблему дає програма комплексних наукових досягнень, яка була сформульована В. І. Вернадським в його вченні про ноосферу. У цій програмі ноосфера виступає як моноліт планети, життя, інстинкту та духу. Це означає передусім відповідальність людини як лідера життя за усі планетарно-екологічні підсистеми ноосфери.

Сучасна історія, як зауважує Г. Парсонс, ставить новий експеримент. Уперше з'являється можливість нагодувати більшість частину людства або навіть знищити голод як соціальне зло. Це і дало змогу експериментально вирішувати питання: чи веде матеріальне задоволення потреб до людського щастя? Відповідно новий імпульс отримує і дослідження духовності.

Духовність не тотожна духовному життю суспільства. Вона виступає як засіб самовдосконалення і саморозбудови особистості. Духовність завжди означає вибір особистістю свого духовного шляху, свого образу, своєї долі, тобто зустрічі із самим собою. А це надзвичайно складна справа. Ось чому у звичайному житті ми зустрічаємо часто спроби відхреститися від проблеми духовності. Ось як про це писав О. Герцен: « Наше життя — постійна втеча від себе, нібито докори совісті переслідують, лякають нас. Як тільки людина стає на власні ноги, вона починає галасувати, щоб не почути голосів, що лунають всередині її...і накладає зрештою на себе страшний тягар, який їй все-таки здається більш легким, ніж якась загрозлива істина, що дремає всередині неї. У цьому побоюванні дослідження, щоб не побачити нікчемність того, що досліджується, у цій штучно створеній заклопотаності,, ми проходимо життям спросоння та помираємо в чаду нісенітниць і дрібниць, так і не прийшовши до тями» [4, 17–18].

Однак саме феномен зустрічі із самим собою є цінною проблемою духовності у наш час, коли феномен особистості висувається на авансцену духовності. Загальнолюдські здібності стають такими не через те, що до них звертаються людські спільноти, а через збагачення їх ідеями особистості, їх прав і цінностей. Ось чому ООН декларує в сучасній обстановці принцип пріоритету прав особистості над правам народів і націй.

Здатність уявляти свій народ, свій час, національну культуру і соціум є у всіх. Але ця здатність більшою мірою реалізується через особистість та її духовний розвиток. Ось чому у суспільній свідомості стверджується думка, що особистість — не одиничне, а монадне творення, яке може репрезентувати всесвіт. Зі зростанням соціальних наук ХХ ст. ефект монадності став притаманним не тільки вождам і пророкам (як це було у минулому), а й багатьом людям.

У ціннісній свідомості ХХ ст., такі постаті, як Махатма Ганді, М. Л. Кінг, Я. Корчак, Мати Марія, А. Д. Сахаров, О. І. Солженіцин, значать значно більше, ніж масові політичні партії. Сама особистість в її монадному втіленні набуває функцій автопортрета людської спільноти.

Висновки. Отже, зростання потенціалу трагічних подій, характерних для світової цивілізації на порозі третього тисячоліття, технологічна драма необмеженого технологічного розвитку, вичерпання природних ресурсів і традиційних можливостей людського існування, екологічна криза і проблема виживання людини загалом по-новому ставлять смисложиттєві проблеми людства. За цих умов одним із основних стратегічних орієнтирів розвитку духовності стає проблема духовності. Розвиток духовності у суспільстві безпосередньо пов'язаний із розвитком особистості, яка, як монадне утворення, може репрезентувати весь всесвіт, стиснутий в рамках конкретного індивідуума.

В статье анализируются основные причины антропологического кризиса столетия в контексте глобальных изменений под влиянием научно-технической революции, а также предлагаются пути выхода из него, опираясь на ноосферную концепцию и на концепцию формирования личности.

Ключевые слова: антропологический кризис, научно-техническая революция, ноосферная концепция, личность.

In this article are analyzed the main reasons of the anthropological crisis of XX century in context of global changes, made by influence of the science-technical revolution. Also are proposing ways of issue from it using noosphere conception and conception of the formation of individuality.

Key words: anthropological crisis, science-technical revolution, noosphere conception, individuality.

Література

1. *Гвардини Р.* Конец нового времени // Вопросы философии. — 1990. — № 4. — С.113–173.
2. *Пахомов Ю. И., Крымский С. Б. Павленко Ю. В.* Пути и перепутья современной цивилизации. — К. : Международный деловой центр, 1998. — 432 с.
3. *Печчеи А.* Человеческие качества. — М. : Политиздат, 1980. — 326 с.
4. *Герцен А. И.* С того берега. Избранные философские произведения: в 2 т. — Т. 2. — М. : Политиздат, 1948. — С.17–18

УДК 17 (075. 8)

Н. К. Гусак

ЛЮДИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ І ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ

У статті розглядаються проблеми формування національної еліти як однієї з умов вирішення глобальних проблем людства в Україні. Сучасний світ, який досягнув научно-технічних і інформаційно-технологічних висот, перебуває в духовно-моральній кризі. Намагання філософсько-етичного осмислення епохи можливі за допомоги соціально-комунікативної етики, принципи якої зможуть гармонізувати всі чинники життя сучасної людини. Ці принципи втілюють і відповідають за їх реалізацію вибрані люди всіх класів і верств населення, зокрема й люди з особливими потребами. Це функціональна і духовна еліта, яка створює гуманістичні принципи організації суспільства, спрямовує життя на вище благо, бережно ставиться до навколишнього світу, до природи, до свого минулого і може передбачати й реалізувати майбутнє.

Ключові слова: моральна культура, мета, сенс життя, гуманізм, національна еліта.

Формування патріотичної національної еліти — одна з умов вирішення актуальних проблем життя в нашій країні. Головним завданням є винайдення моральних чинників для втілення в практику гуманістичної регулятивної ідеї, яка б сприяла подоланню глобальних кризових явищ.

Мета статті — розкрити роль людей з особливими потребами як носіїв моральної культури і морально-ціннісних орієнтацій, як приклад для інших, та їхню активну участь у формуванні функціональної і духовної еліти.

Сьогодні моральна культура не може вирішувати актуальні проблеми людства насамперед через те, що вона, зокрема на пострадянських теренах, не стала надбанням ні духовної, ні функціональної еліти. Наразі відбувається процес оновлення засад етики, яка є ще далекою від рівня сучасної філософсько-етичної думки і не стала безпосереднім знаряддям формування ціннісних орієнтацій людини і суспільства та їхньої практичної діяльності. Ми переживаємо важкі часи переходу від тоталітарного суспільства до ринково-демократичних відносин, які вимагають від нас вміння жити за настановами відкритого суспільства, де кожен вільно, але водночас відповідально бере участь у формуванні гідних людини умов життя. У цьому процесі активну участь мають брати люди з особливими потребами. З їхньою силою характеру, цілеспрямованістю, наполегливістю, витримкою вони можуть внести великий вклад у розбудову нашої держави.

Нинішній світ викликів і загроз характеризується тим, що людство, сягнувши небачених науково-технічних й інформаційно-технологічних висот, перебуває у стані глибокої духовно-моральної кризи і напружених намагань її філософсько-етичного усвідомлення. Ще на початку ХХ ст., усвідомивши принципове відставання рівня своєї моральної культури від наукових і технічних досягнень, людство за допомогою етики соціальних комунікацій прагне гармонізувати високий рівень стандартів споживання з якістю життя, здолати «нову бідність» постмодерністської культури, зрозуміти причини фундаменталістських проявів релігійної нетерпимості. Актуальним завданням людства є знаходження моральних чинників для втілення в практику гуманістичної регулятивної ідеї, яка б, зрештою, допомогла без насильства і військового примусу налагодити гуманістичну співпрацю країн Півночі та Півдня, Заходу та Сходу і нарешті викоринити духовно-культурні та функціонально-цивілізаційні засади сучасного міжнародного тероризму. Аналіз причини стану глобальних кризових явищ сучасності показує, що в кінцевому підсумку все